

Galeria śląskiej sztuki sakralnej

Muzeum
Śląskie

Maria z Dzieciątkiem

Skrzyszów, ok. 1505

drewno polichromowane, złocenia

Galeria śląskiej sztuki sakralnej

Historia kolekcji

Po latach nieobecności kolekcja śląskiej sztuki sakralnej w zbiorach Muzeum Śląskiego znalazła stałe miejsce prezentacji. Wpisuje się ona w program ekspozycji stałych poświęconych historii, kulturze i sztuce Śląska. Tworzenie tej kolekcji w głównej mierze zawdzięczamy dr. Tadeuszowi Dobrowolskiemu, pierwszemu dyrektorowi i współorganizatorowi Muzeum Śląskiego, wybitnemu historykowi sztuki, późniejszemu profesorowi Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Współpracując z Kurią Biskupią w Katowicach, miał możliwość penetracji zasobów sztuki kościelnej na terenie Górnego Śląska, w wyniku której stworzył cenny zbiór sztuki średniowiecznej i nowożytnej, głównie w zakresie rzeźby i malarstwa. Pozyskane tą drogą dzieła pozostawały prawnie własnością poszczególnych parafii. Decyzją Kurii Biskupiej były przekazywane od 1938 roku do ówczesnego Muzeum Śląskiego jedynie w charakterze depozytu. Jednocześnie Muzeum wchodziło w posiadanie dzieł sztuki sakralnej drogą zakupu. Niezależnie jednak od statusu prawnego zbiór ten przed wojną stanowił całość i znajdował się pod troskliwą opieką konserwatorską. Stan zachowania obiektów był bowiem różny, dodatkowo pogarszały go nie zawsze właściwe warunki ich dotychczasowego przechowywania. W praktyce, gdy dany przedmiot przestawał pełnić funkcje kultowe,

często trafiał na strychy kościołów i innych zabudowań, gdzie po pewnym czasie stawał się anonimowy i często zapomniany.

Działania wojenne zmieniły los kolekcji. Po zniszczeniu przez hitlerowców w 1941 roku nowo wzniesionego gmachu Muzeum Śląskiego zbiór sztuki sakralnej uległ rozproszeniu. Po zakończeniu wojny jego ocalała część była przechowywana w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu, które do 1950 roku nosiło nazwę Muzeum Śląskiego. Mimo w sumie nielicznych strat wojennych późniejszy okres okazał się niezbyt łaskawy dla kolekcji sztuki średniowiecznej, głównie z powodu braku zainteresowania tematyką religijną. Dzieła sztuki nie były zatem eksponowane, nie poddawano ich też niezbędnej renowacji, lecz przechowywano w magazynach muzealnych.

W 1980 roku zasadniczy trzon przedwojennej kolekcji sztuki sakralnej został przekazany do zbiorów otwartego wtedy Muzeum Archidiecezjalnego w Katowicach – jako depozyt Kurii Biskupiej w Katowicach. Pozostała część dzieł wróciła w 1996 roku do zbiorów Muzeum Śląskiego. Po latach wojennych zawirowań i podzielenia kolekcji jest ona ponownie prezentowana w całości. Ekspozycja łączy zatem zbiory obu instytucji – Muzeum Śląskiego i Muzeum Archidiecezjalnego w Katowicach, które decyzją abp. Wiktora Skworca, Metropolity Katowickiego, zostały przekazane w 2013 roku w charakterze długoterminowego depozytu. Obecnie scalony przedwojenny zbiór został wzbogacony obiektami, które Muzeum Śląskie pozyskuje na bieżąco. Wszystkie dawne obiekty kultu i jednocześnie dzieła sztuki pochodzą z terenu Górnego Śląska. Zachowują spójny charakter i ilustrują zagadnienia artystyczne wpisujące się w pojęcie *śląskiego sacrum*. Budują także obraz duchowości Górnego Śląska i dziedzictwa Kościoła katolickiego na tym terenie.

Klejnoty sztuki sakralnej

Przyjęta nazwa Galeria śląskiej sztuki sakralnej nie zawęża się jedynie do prezentacji dzieł sztuki, których śląska proveniencja została rozpoznana i udokumentowana. Obejmuje ona dzieła sztuki niekoniecznie powstałe, lecz występujące na terenie Górnego Śląska w okresie średniowiecza i sztuki nowożytnej – doby renesansu i baroku. Były one wykonywane na specjalne zamówienia do śląskich świątyń, głównie w warsztatach Krakowa, Wrocławia i czeskiej Pragi, tym samym świadczą o związkach artystycznych Górnego Śląska z wiodącymi wówczas centrami kulturowymi.

Galeria obejmuje cztery wydzielone strefy – przestrzenie ekspozycyjne, w których zaprezentowano obiekty sztuki sakralnej od gotyku po sztukę nowożytną. Są to dzieła o bogatych wartościach treściowych, ideowych i artystycznych, przybliżające kulturę duchową i materialną regionu. Można obejrzeć imponujące ołtarze skrzydłowe (tryptyki), epitafia, rzeźby wolno-

stojące, zdobiące niegdyś wnętrza kościołów, obrazy i rzeźby przeznaczone do prywatnej modlitwy. Na wystawie znalazły się także wyroby rzemiosła artystycznego, głównie sprzęty liturgiczne (kielichy mszalne z patenami, cyboria, monstrancje, ampułki) oraz szaty liturgiczne (ornaty, stuty, manipularze i inne). Dawnym przedmiotom kultu nadano obecnie nowy wymiar eksponatu muzealnego, przy uszanowaniu ich sfery sacrum. Oglądając i kontemplując wiekowe zabytki, można udać się w podróż w przeszłość do korzeni religii chrześcijańskiej Górnego Śląska, do źródeł naszej kultury.

Wejście do galerii poprzedzają dwa wizerunki Świętej Barbary, które łączą wystawę o historii Górnego Śląska z sąsiadującą Galerią śląskiej sztuki sakralnej (**strefa 1**).

Ekspozycja poprzez aranżację łączy aspekt historyczny i edukacyjny zabytkowych obiektów. Zamysł był taki, żeby muzealna prezentacja sprzyjała refleksji i przypomnieniu pierwotnych funkcji zgromadzonych w galerii obiektów. W tym celu przestrzeń ekspozycyjną dla obszaru sztuki gotyckiej podzielono na trzy części. Środkową, symbolizującą główną nawę świątyni, wyznacza podłużna oś ekspozycji, którą podobnie jak prezbiterium zamyka retabulum ołtarzowe – *Tryptyk czterech świętych Dziewic Wspomożycielek*.

Dwie przyległe strefy nawiązują z kolei do kaplic bocznych. Odpowiednie oświetlenie i ciemne tło pobudzające wyobraźnię widza i sprzyjające kontemplacji winno potęgować wrażenie przebywania we wnętrzu gotyckiej świątyni.

Sztuka gotycka (od końca XIV do początku XVI wieku) zajmuje dominującą pozycję na wystawie, obejmuje zachowane zabytki ruchome – głównie rzeźbę i malarstwo, które odzwierciedlają

różne wpływy kulturowe i stanowią potwierdzenie powszechnego wówczas w Europie zjawiska wzajemnej wymiany wartości kulturalnych. Te dwie dziedziny sztuki dopełnia rzemiosło artystyczne – naczynia i szaty liturgiczne.

Strefa 2a

Główną przestrzeń sztuki gotyckiej otwiera wątek maryjny, który w niej dominuje poprzez prezentacje malarskich i rzeźbiarskich wizerunków Madonny.

Figura *Marii z Dzieciątkiem* z Knurowa jest reprezentacyjnym rzeźbiarskim przykładem przedstawień Maryjnych. Stanowi jeden z cenniejszych zabytków w kręgu rzeźb zwanych Pięknymi Madonnami i zajmuje jedno z czołowych miejsc w dorobku śląskiej rzeźby lat 20. XV wieku. W rzeźbie gotyckiej typ ten wykształcił się jako ideał urody kobiecej. Niezwykła uroda Marii w ujęciu teologicznym jest odzwierciedleniem piękna duchowego Matki Bożej. Rzeźba mogła powstać w Czechach lub w warsztatach lokalnych będących pod wpływem czeskich ośrodków artystycznych. Została odnaleziona w latach 30. XX wieku w wieży knurowskiego kościoła pw. św. Wawrzyńca. Była w bardzo złym stanie, obecnie po gruntownej konserwacji zdobi Galerię śląskiej sztuki sakralnej.

Tryptyk z dwoma biskupami charakteryzuje się wysokim kunsztem artystycznym, stanowi znaczący przykład malarstwa tablicowego w formie nastaw ołtarzowych występujących na terenie Górnego Śląska. Związany był z parafią św. Barbary w Strumieniu, gdzie stanowił wystrój dawnego kościoła drewnianego. Ufundował go zapewne Mikołaj Brodecki (ówczesny właściciel Strumienia). Tryptyk odnaleziony został w kapliczce na prywatnej posesji Franciszka Heroka, mieszkańca Zarzecza. W głównej szafie pierwotnie znajdowała się figura Matki Bożej,

Maria z Dzieciątkiem
Knurów, ok. 1420
drewno
polichromowane

*Tryptyk z dwoma biskupami –
Cyprianem (Ulrykiem?) i Konradem
Zarzecze, ok. 1510
tempera, deska*

wtórnie miejsce to wypełniała figura Świętego Mikołaja. Na skrzydłach bocznych przedstawieni są święci biskupi: Cyprian – męczennik i doktor Kościoła (lub Ulryk, biskup Augsburga) oraz Konrad – biskup Konstancji. W 2012 roku tryptyk został poddany konserwacji.

Strefa 2b

Kwaterna witrażowa – Ukrzyżowanie to jedyny zachowany w pierwotnej oprawie ołowianej przykład średniowiecznego witrażownictwa na Górnym Śląsku. Dzieło powstało w krakowskim warsztacie i pochodzi z drewnianego kościoła w Miedźnej. Do 1993 roku kwaterna znajdowała się w obecnym kościele parafialnym pw. św. Klemensa, w prezbiterium. Dziś umieszczona jest tam wierna kopia, a oryginał poddany gruntownej konserwacji przeprowadzonej w 1994 roku trafił do zbiorów muzealnych. Wielką rzadkością jest zachowanie witraża w drewnianym kościele. Przez wieki poddawany działaniu zmiennych warunków atmosferycznych, posiada ubytki, mimo to urzeka żywą kolorystyką.

Figura *Świętej Anny Samotrzeć* to jedna z nielicznych i najstarszych zachowanych na Górnym Śląsku rzeźb zaliczanych do kręgu Madonn na lwach. Pierwotnie rzeźba była wielobarwnie polichromowana, obecnie prezentuje się w szlachetnej monochromatycznej tonacji drewna. Kult Świętej Anny na Śląsku rozwijał się od XIV wieku. Wyrazem czci jej oddawanej są liczne figury, w tym przedstawienie Świętej Anny tronującej – z Dzieciątkiem i Marią – zwanej „Samotrzecia”. Można rozumieć rolę Świętej Anny jako tej trzeciej, bo na pierwszym planie zawsze przedstawieni są Jezus i Jego Matka. Takie wyobrażenie jest próbą podkreślenia rangi Świętej Anny symbolizującej Kościół chrześcijański, która jako babcia Jezusa i matka Marii pośredniczyła także w dziele zbawczym.

Kwaterna witrażowa – Ukrzyżowanie

Miedźna, ok. 1440–1450

szkło barwione w masie, otów

Święta Anna Samotrzcę
Knurów, ok. 1390
drewno polichromowane

Strefa 2c

W tej części zgromadzono pojedyncze przykłady zachowanych rzeźb bądź fragmentarycznie zachowane nastawy ołtarzowe, związane z dawnym wystrojem kościołów parafialnych na terenie Górnego Śląska.

Strefa 3

Sztuka nowożytna prezentowana na wystawie ma charakter raczej sygnałny, przypominający o dorobku artystycznym tego regionu, poczynając od renesansu, poprzez manieryzm, aż po barok. Obejmuje pojedyncze przykłady z różnych dziedzin sztuki, które powstawały pod wpływem europejskich prądów – reformacji, humanizmu i kontrreformacji – i noszą cechy renesansu i baroku, bez ścisłego ustalania granic czasowych ich powstania.

Mimo dość skromnej reprezentacji zabytki te charakteryzują różnorodność tematyczna, formalno-techniczna oraz walory artystyczne, co tylko poświadcza wielokulturowość Śląska. Podobnie jak w przypadku sztuki gotyckiej, wiele spośród nich znajdowało się pierwotnie w świątyniach na terenie Górnego Śląska. Wśród nich obrazy, ołtarze jeszcze w gotyckiej formie, lecz o nowej wymowie programowej, epitafia charakterystyczne dla sztuki tego czasu, głównie w środowiskach ewangelickich, wolnostojące rzeźby ołtarzowe bądź wypełniające nisze kościelne. Całość dopełnia prezentacja wybranych naczyń i szat liturgicznych o ciekawych i zróżnicowanych formach i sposobie zdobienia.

Wyróżniającym się okresem w sztuce nowożytnej na Śląsku był barok, który wypierał renesansowe formy z ich harmonią kształtów, zastępując je nowymi, nasyconymi dynamizmem i wielką siłą ekspresji. W myśl maniery barokowej obiekty sa-

kralne cechował przepych wystroju wnętrz. Malowidła i rzeźby wprawiały odbiorców w zachwyt i świadczyły o bogactwie fundatorów. Epoka baroku na Śląsku w latach 1648–1763 była jednym z okresów największego rozkwitu sztuki i kultury, która głównie na Dolnym Śląsku stała się fenomenem na skalę europejską. Powstałe wówczas liczne wspaniałe dzieła architektury, rzeźby i malarstwa są dzisiaj ważnym bogactwem kulturowym tego regionu.

W końcu XVI i w XVII wieku na Śląsku były bardzo popularne obrazy epitafijne umieszczane w kościołach katolickich i protestanckich. Służyły utrwaleniu pamięci o zmarłym, świadczyły także o zamożności fundatora. *Epitafium Adama Bludowskiego* o wysokich walorach artystycznych łączy tradycje manieryzmu i baroku. Uznawane jest za jeden z najcenniejszych zabytków na Śląsku XVII wieku. Pochodzi z kościoła pw. św. Marcina w Ochabach, który do 1656 roku był świątynią protestancką. Centralna scena epitafium przedstawia Ukrzyżowanie oraz klęczącą postać zmarłego Adama Bludowskiego, szlachcica ze Śląska Cieszyńskiego. Wizerunkom plastycznym towarzyszą inskrypcje – cytaty z *Biblii* oraz teksty bezpośrednio odnoszące się do fundatora, m.in. upamiętniający wiek zmarłego w chwili śmierci – 38 lat.

Wolnostojąca figura *Marii z Dzieciątkiem* z Istebnej pochodzi z epoki, która w sposób szczególny eksponowała kult maryjny. Rzeźby Madonn stawały się przedmiotem polemiki z protestantyzmem i służyły manifestowaniu doktryny Kościoła katolickiego. Wykorzystywano sztukę jako nośnik treści religijnych. Figura *Marii z Dzieciątkiem* wpisuje się w nurt założeń rzeźby barokowej, która była najbardziej charakterystyczną dziedziną sztuki tego okresu. Postać Madonny została ujęta w dynamicznej, imitującej ruch formie o wielkiej sile ekspresji.

Maria z Dzieciątkiem
Istebna, ok. 1750
drewno polichromowane,
złocenia

Powyższe zabytki sztuki nowożytnej dopełniają inne eksponaty, które pokazują bogactwo motywów religijnych, rzeźby i płaskorzeźby przedstawiające sceny z życia Marii, Jezusa (scena Chrztu Jezusa) i świętych. Wśród nich dwie rzeźby pochodzące z wyposażenia dawnego kościoła jezuitów w Cieszynie, przedstawiające świętych w charakterystycznym upozowaniu barokowych rzeźb ołtarzowych. Jedna z nich przedstawia Ignacego Loyolę, świętego Kościoła katolickiego, duchownego i teologa, założyciela zakonu jezuitów.

W gablotach, wzorem części wystawy o sztuce gotyckiej, również umieszczono przykłady kościelnej sztuki użytkowej świadczące o kunszcie śląskich warsztatów rzemieślniczych, głównie w zakresie złotnictwa. Wśród nich wybrane przykłady sztuki złotniczej (naczynia: kielichy, pateny, monstrancje, cyboria) oraz tkaniny (ornaty, kapy, manipularze, stuły).

Strefa 4

Dopełnieniem ekspozycji dzieł śląskiej sztuki sakralnej są multimedialne prezentacje wybranych zagadnień tematycznych niemożliwych do zaprezentowania na wystawie. Będą się zmieniały cyklicznie i dotyczyły m.in. malarstwa ściennego, architektury śląskich świątyń czy nowych odkryć konserwatorskich na terenie Górnego Śląska w zakresie średniowiecznych polichromii ściennych. Prezentacje służą przybliżeniu i pełniejszemu zilustrowaniu obrazu sztuki górnośląskiej w zakresie zagadnień sacrum.

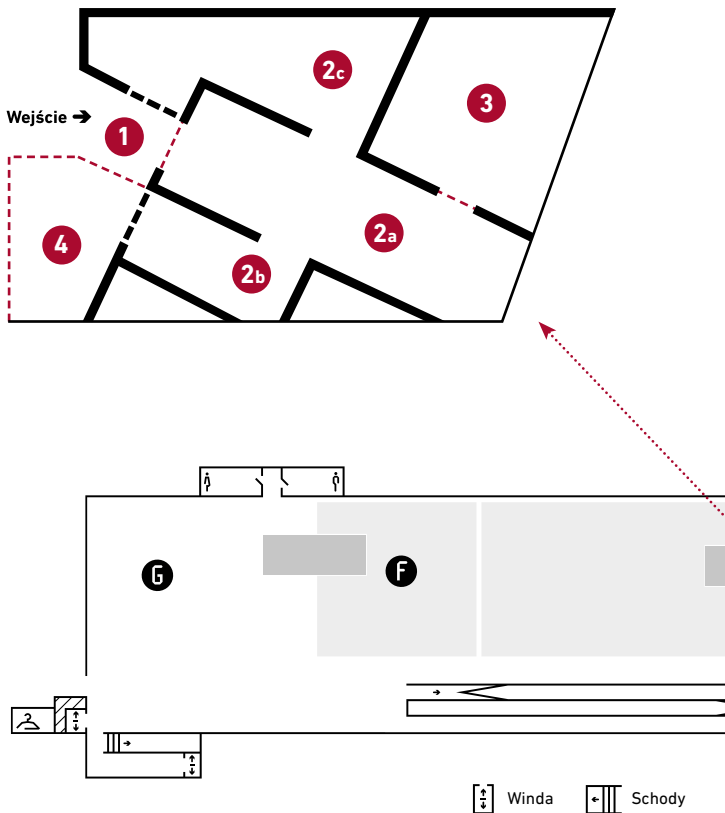

Cyborym

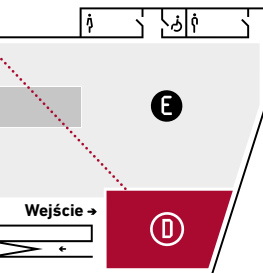
Nysa, warsztat Jana Jerzego Pfistera, 1725

srebro częściowo złoczone

Plan **Galerii śląskiej sztuki sakralnej**

- 1** Wizerunki św. Barbary
- 2a** Sztuka gotycka – przedstawienia maryjne
- 2b** Sztuka gotycka – najstarsze dzieła
- 2c** Sztuka gotycka – fragmenty wystroju świątyń
- 3** Sztuka nowożytna
- 4** Prezentacje multimedialne

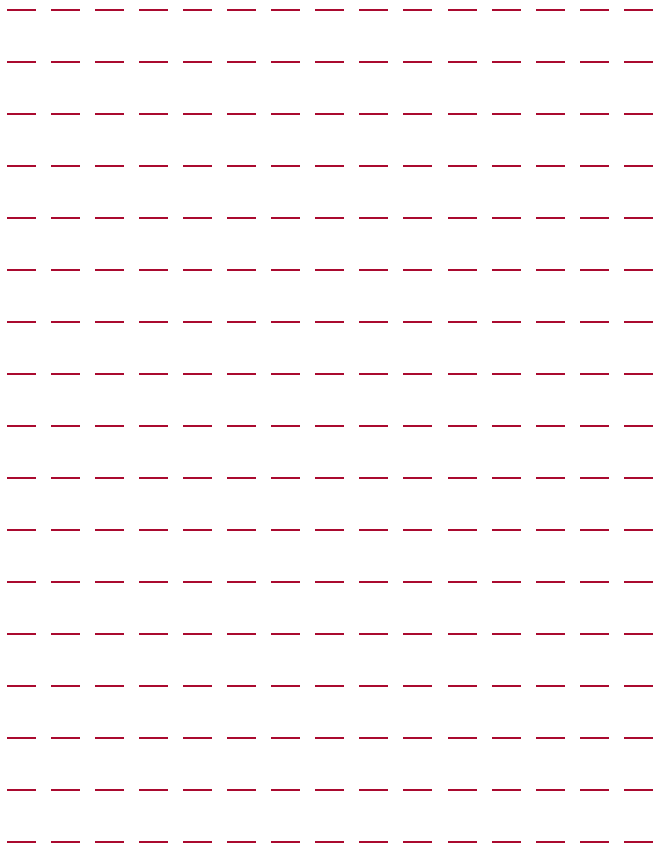
Poziom -4

- D** Galeria śląskiej sztuki sakralnej
- E** Światło historii.
Górny Śląsk na przestrzeni dziejów
- F** Laboratorium przestrzeni teatralnych.
Przeszłość w teraźniejszości
- G** Wystawy czasowe

 Toalety Szatnia

Notatnik

A blank notepad page with horizontal dashed lines. The page is white with a solid dark red horizontal line at the top. Below this line, the word "Notatnik" is written in a dark grey, sans-serif font. The rest of the page is filled with horizontal dashed dark red lines, providing a guide for writing. There are 18 dashed lines in total, evenly spaced.

Muzeum
Śląskie

Kuratorka wystawy:
H. Olszewska-Jarema

Opracowanie redakcyjne: zespół

Muzeum Śląskie w Katowicach

a: ul. T. Dobrowolskiego 1
40-205 Katowice

t: 32 779 93 00 f: 32 779 93 67
e: dyrekcja@muzeumslaskie.pl
w: muzeumslaskie.pl

ISBN 978-83-62593-59-0

Muzeum Śląskie jest instytucją kultury Samorządu
Województwa Śląskiego współprowadzoną przez
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Śląskie.
Pozytywna energia

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**